

УДК 378.093.2:[174:61]

DOI 10.31652/2415-7872-2018-56-75-79

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУБ'ЄКТНОЇ ПОЗИЦІЇ СТУДЕНТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МЕДИЧНОГО КОЛЕДЖУ

О. В. Біліченко

У статті представлені філософські, психологічні, психолого-педагогічні підходи до розуміння поняття самоактуалізація. Акцентовано увагу на важливості розгляду самоактуалізації у площині становлення особистості, реалізації принципів єдності свідомості і діяльності, розвитку свідомості й особистості у діяльності, детермінізму. Виокремлені інтегральні характеристики особистості, що самоактуалізується: цілісність, відкритість, активність. Зазначено, що людина як суб'єкт власної діяльності виступає активним джерелом саморозвитку, самовдосконалення. Запропонована теоретична модель самоактуалізації студентів медичного коледжу, в якій визначено підготовчий та основний етапи освітньої взаємодії викладачів і студентів. У статті виділено та проаналізовано принципи забезпечення суб'єктної позиції студентів в освітньому процесі: систематизація, орієнтація, актуалізація, самоактуалізація.

Ключові слова: суб'єктна позиція, самоактуалізація, особистість, студент, принципи забезпечення суб'єктної позиції.

ENSURING THE SUBJECTIVE STUDENTS' POSITION IN EDUCATIONAL PROCESS AT MEDICAL COLLEGE

O. Bilichenko

The article deals with philosophic, psychophysiological and psychological pedagogical approaches in understanding the idea of self-updating. Much attention is paid to the importance of self-updating as the main point in the problem of personal development on the base of principles of unity of consciousness and activity, development of consciousness and personality in activities, determination. Entirety, openness and activity are shown as integral characteristics of self-updating personality. It is mentioned that a person as an object of its own activity is an active source of self-changing and self-development. In this respect, personal origin can find its own ways of existence and is a reflection of individual centration in activity. The research shows the principles of ensuring the subjective students' position in educational process. Classifying principle helps to reveal specific content of studying material. Orientation principle encourages to develop studying material in certain portions involving programmed teachers and students' activity. Updating principle helps to organize students' activity on mastering studying material using normative ways of actual educational and potential forms of professional activity. Self-updating principle is aimed to arrange students' activity on independent mastering of prognostic ways of activity.

Key words: subjective position, self-updating, personality, student, principle of ensuring the subjective position.

Стрімкі зміни в соціально-економічному житті нашого суспільства обумовлюють необхідність розвитку у сучасної людини не лише розвинених адаптаційних здібностей, що допомагають виживати, але і здатностей змінювати, радикально перебудовувати самі життєві умови, змінюючись при цьому особистісно, управляючи власним життям і власним розвитком. У зв'язку з цим сучасна особистісно-орієнтована педагогіка, спираючись на загальну ідею саморозвитку, прагне оперувати поняттями, що адекватно відображають гуманістичну сутність людини і процес її навчання та виховання. Наука звертається до таких категорій, як «суб'єкт-об'єкт», «свідомість-самосвідомість», «розвиток-саморозвиток», «виховання-самовиховання», «самореалізація», «Я-концепція», що підкреслюють не лише зовнішню, але і внутрішню обумовленість процесів становлення особистості майбутнього фахівця [2].

У теоретичних дослідженнях і освітній практиці все частіше стали використовуватися терміни, що мають складовою частиною «само-», які акцентують увагу на можливостях людини як суб'єкта власного розвитку, тобто як суб'єкта свідомості, діяльності, спілкування. Різні аспекти саморозвитку особистості (самовизначення, самореалізація, самопізнання, самооцінка) стають метою діяльності освітніх інститутів, входять до складу нормативних вимог до них.

Поняття «самоактуалізація» є відносно новим, хоча останніми роками використовується в педагогічних дослідженнях доволі часто. Спочатку цей термін використовувався як синонім «саморозкриття», «самоствердження», «самовираження» [3]. Етимологічно слово «самоактуалізація» походить від слова актуалізація, яке трактується як «перехід зі стану можливості в стан дійсності».

У найзагальнішому сенсі самоактуалізація визначається як прагнення людини до якомога повнішого виявлення і розвитку власних особистісних можливостей. Саме досягнення особистістю таких характеристик проголошується гуманістичною педагогікою головною метою освіти особистості на відміну

від формалізованої передачі тому, хто вчиться, знань і соціальних норм у традиційній педагогіці. Вчитель – фасилітатор – основа, психолого – педагогічної діяльності. Поняття «самоактуалізація» говорить про наявність «самості», яка потребує «актуалізації». Поняття «самості» було введено філософами і застосовувалося ними під час опису буття того виду живих істот, що здатні виокремлювати себе з реальності за допомогою мислення, рефлексії [3]. За К. Юнгом самість – це цілісна особистість, яка не може бути пізнана абсолютно [10]. У працях зарубіжних науковців-філософів О. Лосева, П. Флоренського, Г. Фофанової, В. Янчука «самість» – це центр, джерело свідомої, цілеспрямованої активності, діяльності Людини. Джерела активності можна виявити на рівні клітини, органу, системи органів, у світі рослин і тварин, де активність реалізується у формах, визначених спадково-видовими чинниками, має адаптивний, гомеостатичний характер і не пов'язана з рефлексивним мисленням; ці форми змін, активності варто відрізнити від проявів самоактуалізації [1; 7; 9].

У науковому просторі активно оперувати поняттями «самоактуалізація» і «самореалізація» продовжив нейрофізіолог К. Гольдштейн. На першому етапі, в клінічній практиці під «самоактуалізацією» він розумів активацію внутрішніх ресурсів організму, що не виявляли себе до хвороби, результатом впливу яких є здатність організму до реорганізації, відновлення властивостей особистості після перенесеного захворювання або травми. Перш за все, цим поняттям дослідник визначав психофізіологічні процеси, що виявлялися на клітинному і тканинному рівнях, що нагадували описані А. Адлером механізми компенсації фізичної недостатності органів [1].

Самоактуалізація, за К. Гольдштейном, це основний і, по суті, єдиний мотив у людському житті. Самоактуалізація – це дії, спрямовані на задоволення потреб. Потреба – це стан дефіциту, що мотивує людину на відновлення стану задоволення. Узагальнюючи думки науковців, можна дійти висновку, що задоволення будь-якої окремої потреби актуальне тоді, коли це є передумовою для самореалізації всього організму; самоактуалізація – творча тенденція людської природи, вона – основа розвитку і самовдосконалення особистості [3].

А. Маслоу визначає самоактуалізацію як готовність людини до самовтілення, до актуалізації закладених у ній потенцій, що виявляється в прагненні до видової ідентичності: «Цей термін відображає «повноцінний розвиток людини» (виходячи з біологічної природи), який (емпірично) є нормативним для всього виду, безвідносно до часу і місця, тобто в меншій мірі культурно обумовлений. Самоактуалізація відповідає біологічній зумовленості людини, а не історично довільним, локальним ціннісним моделям... Вона має емпіричний зміст і практичний сенс» [7]. Поняття «самоактуалізація», таким чином, означає практичний аспект діяльності, вчинки і дії, спрямовані на виконання життєвого плану. Її особливість полягає в тому, що, по-перше, кожна дія повинна завершитися конкретним результатом, мати реальний, матеріальний характер. Друга особливість цієї діяльності полягає в тому, що об'єкт, на який спрямована діяльність, і суб'єкт цієї діяльності збігаються (дія спрямована на самого себе, на самоперетворення). Третя особливість полягає в тому, що в центрі уваги знаходиться суб'єкт як джерело активності, що здатен отримати результат самостійно, без допомоги з боку інших людей.

Мета статті: проаналізувати шляхи забезпечення суб'єктної позиції студентів в освітньому процесі медичного коледжу.

Сучасні психологи (Г. Балл, С. Максименко та ін.), хартактеризуючи психологічний розвиток людини, виняткову роль надають процесу самоактуалізації. У вітчизняній психології самоактуалізація розглядається у площині становлення особистості, де основні принципи єдності свідомості і діяльності, розвитку свідомості й особистості у діяльності, детермінізму, висвітлені у працях Б. Ананьєва, О. Бандури, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Максименка, В. Мясіщева, С. Рубінштейна.

На психолого-педагогічному рівні розуміння самоактуалізації базується на ідеї особистісного саморозвитку, що розкриває залежність ступеня прогресування людини від міри її власної активності. З метою виявлення найбільш значущих зовнішніх і внутрішніх відносин особистості, що визначають її самоактуалізацію, варто зупинитися на деяких принципових положеннях, які відображають гуманістичний підхід до розуміння особистості взагалі і сукупності її індивідуальних проявів зокрема.

Поняття особистості в різних науках має різний сенс. І це зрозуміло: будь-яка наука розглядає такий складний феномен, як особистість, відповідно до своєї галузі досліджень. Педагогіка вивчає процеси детермінації людської особистості, обумовлені взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників з урахуванням конкретних способів взаємодії особистості з суспільними і природними умовами життя і діяльності.

Існує багато визначень поняття «особистість», сформульованих педагогами і психологами (Б. Ананьєв, І. Бех, М. Євтух, О. Ковальов, О. Леонтєв, С. Максименко, А. Петровський, К. Платонов, С. Рубінштейн). У нашій роботі поняття особистості застосовується в його широкому сенсі, в плані всебічного і гармонійного розвитку всіх її властивостей і сторін, що визначаються в єдності природного і соціального. Ми не заглиблюватимемося в аналіз різних трактувань поняття «особистість». Вважаємо за необхідне лише відзначити, що багаточисельні дослідники проблеми формування особистості сходяться в

наступному: людина – це біологічна істота, наділена свідомістю; «особистість» – поняття вужче, ніж поняття «людина»; особистість – не лише продукт, але і суб'єкт суспільних відносин; особистість – це людський індивід як носій свідомості, здатний до трудової і пізнавальної діяльності.

Коротко зупинимось на деяких положеннях, що визначають сутнісне розуміння особистості. Перше положення визначає сутнісне розуміння особистості з погляду її унікальності і цілісності. Вивчення людини не може бути обмежене лише констатацією того, як вона впливає на інших людей і поводить у різних ситуаціях. Необхідно пізнати те, що лежить в основі поведінки і що може неоднозначно виявлятися в діях і вчинках. За діями, що безпосередньо спостерігаються, стоять складні психофізіологічні процеси, що утворюють певну структуру. Основною властивістю особистості є її своєрідність: кожна людина – єдина у своєму роді. Для того, щоб прогнозувати результати діяльності людини, необхідно знати, як особистість сприймає те, що її оточує, і чому реагує на нього певним чином. Уявлення про цілісність завжди передбачає виокремлення певної системоутворюючої ознаки або системоутворюючого відношення, відповідно до якого можуть бути розглянуті різні підходи до аналізу особистості. Отже, вивчення особистості з позиції цілісності може бути виконано на основі виокремлення цієї системоутворюючої ознаки. Холістичний (з позиції цілісності) підхід не може бути здійснений без розкриття питання про те, що є підставою цієї цілісності. С. Рубінштейн ввів поняття «внутрішні умови особистості» і мав на увазі компоненти різної міри спільності і стійкості, зміни яких відбуваються у різних темпах, включаючи і загальне, і особливе, і одиничне. «Загальне» – це соціальні здібності людини як представника певного роду; «особливе» – це типове, чого вона набуває в процесі свого життя в даних соціальних умовах; «одиничне» представлено індивідуальними особливостями, що відрізняють одну людину від іншої. «Індивідуальні властивості особистості», «особистісні властивості індивіда», на думку С. Рубінштейна, є основними складовими «внутрішніх умов» [8].

Друге положення визначає розуміння особистості як відкритої системи. Особистість, як і будь-яка жива система, є відкритою системою, що існує лише безперервно взаємодіючи зі своїм оточенням; вона відкрита світу через свою поведінку, діяльність, вона щось отримує зі світу і щось йому віддає. Цілісність і відкритість виступають інтегральними характеристиками людини, що визначають сукупність відношень між реальним і потенційним.

Наступне положення гуманістичного підходу пов'язане з розумінням особистості як активної системи. У своїх взаєминах з навколишнім світом особистість – це активний елемент. Вона не просто відповідає на зовнішні дії, але і сама активно і цілеспрямовано впливає на навколишній світ. Людина не пасивний об'єкт впливу, а активний суб'єкт формування самої себе. Вона не лише сприймає впливи зовнішнього макросередовища, але і сама активно творить себе, виходячи з власного світогляду, внутрішніх орієнтацій своєї особистості. Активність суб'єкта в її динамічному заломленні визначається як сукупність ознак, що характеризують силу внутрішньої тенденції і прагнення суб'єкта до діяльності. Основним джерелом активності суб'єкта виступають потреби, що мають ієрархічну структуру. При цьому, як відзначав А. Маслоу, у міру насичення потреб нижчого рівня, мотиватором стає група вищих потреб. Самоактуалізацію, самореалізацію науковець вважав однією з природних потреб людини, поряд з фізичними, фізіологічними потребами. Самоактуалізація, в його розумінні, – це «зростання суб'єкта зсередини», саме він сам є справжнім мотиватором і знаходиться на вершині піраміди ієрархії А. Маслоу. Різноманітність діяльності, самостійність, відчуття важливості успіху в подоланні труднощів, самоактуалізація роблять діяльність привабливою для суб'єкта. «Щоб задовольнити свої потреби, людина повинна знайти для цього шляхи і засоби в складному соціальному світі, вона повинна вміти ставити перед собою і вирішувати практичні і теоретичні завдання. Потреба в діяльності є рушійною силою саморозвитку і самовдосконалення кожного індивіда» [7, с. 269].

Науковці, досліджуючи активність особистості як суб'єкта діяльності, у найзагальнішому вигляді визначають це поняття як властивий особі спосіб об'єктивізації, самовираження у діяльності професійній, і на життєвому шляху в цілому, відповідно до її вищих потреб у визнанні. Особистість за допомогою своєї активності знаходить засоби, умови, фактори задоволення потреб, регулює окремі дії і вчинки і, певним чином, категоризує, моделює, перетворює дійсність. Активність, у широкому сенсі слова, – це властивий особистості спосіб організації життя, регуляції і саморегуляції на основі інтеграції потреб, здібностей, ставлення особистості до життя, з одного боку, і вимог до особистості суспільства і обставин, – з іншого [8].

Гуманістичний підхід до людини передбачає також і розуміння особистості в її актуальному досвіді. Актуальний досвід – це особистісно значущий суб'єктивний досвід індивіда, що виступає основою його навчання. А в основі людської природи знаходиться «намір» (інтенція), що виявляється в здійснюваних впродовж життя виборах для досягнення цілей, які сама людина може і не усвідомлювати. Розвиток діяльності і розвиток особистості як суб'єкта виступають у діалектичній totoжності. Цей дуалістичний розвиток, на думку І. Беха, означає розширення, поглиблення соціального досвіду особистості, обробку його результатів, які і є механізмом формування здатності індивіда використовувати накопичені раніше знання для вироблення способів їх розвитку [2].

Для індивіда результати попереднього досвіду виступають не як «надіндивідуальна програма», що заздалегідь визначає його дії, а як соціально обумовлена адресація індивідові його можливостей виступати активним суб'єктом, осягати і розвивати досвід попередніх поколінь. Розгляд під цим кутом зору діяльності індивіда може бути представлений як реалізація соціальної сутності особистості, як самоздійснення і самореалізація в цій діяльності.

У діяльності суб'єкт є стороною активною, що самовизначається відносно об'єкта, рефлексує щодо своїх здібностей до творчості, орієнтується на об'єкт, вбудовує його у свій внутрішній світ. Тому світ діяльності є світом самої людини (її внутрішньою субстанцією, внутрішнім «середовищем пізнання», а не просто «зовнішнім освітнім середовищем»). Очевидним є висновок, що не може бути іншої діяльності, окрім діяльнісної активності людини, оскільки те, що пізнає людина в об'єктивній дійсності, визначається не лише власне дійсністю, але також значною мірою самою людиною.

Суб'єктність є інтегральною якістю особистості, що проявляється у прагненні та здатності до самовизначення, самодетермінації й саморегуляції поведінки [6, с. 266]. Як суб'єкт власної діяльності людина виступає активним джерелом самозмінення, саморозвитку. В цьому випадку особистісні витоки людини, знаходять самостійні способи існування, отримують віддзеркалення центрації індивіда в діяльності, а разом з нею і його рефлексії на себе. А. Вербицький відзначає, що «...проявляючи активність... людина досягає реалізації свідомо поставлених нею самою або прийнятих ззовні цілей. І якщо об'єктивна ситуація перешкоджає досягненню цих цілей, суб'єкт переформатує її в мисленні і практичній дії, здійснює інтелектуальну і практичну діяльність, заломлюючи зовнішнє через внутрішнє» [4, с. 19].

Таким чином, у вітчизняній психології, відповідно до принципів детермінізму, активності, розвитку та діяльнісного підходу, особистість виступає не лише результатом біологічного дозрівання або продуктом специфічних умов життя і діяльності, але й суб'єктом активної взаємодії з середовищем, у процесі якої індивід набуває особливих рис. Вищевикладені принципові позиції з погляду гуманістичного підходу визначають особистість як унікальну, цілісну, відкриту й інтенціональну систему, яка не є чимось заздалегідь заданим, а відкрита для можливостей самоактуалізації.

Під самоактуалізацією особистості ми будемо розуміти безперервний динамічний процес, що забезпечує поступальний і перспективний характер розвитку суб'єкта, коли останній, використовуючи досвід, набутий на реалізованому рівні, здійснює накопичення нового досвіду, тим самим створюючи основу для самозмінення на потенційному рівні (рис. 1). Представлений процес є безперервним, мобільним і, на нашу думку, за умов правильної технологічної реалізації – продуктивним. Зміст кожного з етапів організується на основі закономірного чергування послідовно пов'язаних принципів: підготовчий етап – принципів систематизації і орієнтації; основний етап – принципів актуалізації і самоактуалізації.

Рис.1. Теоретична модель самоактуалізації студентів медичного коледжу

Принцип систематизації орієнтує на виявлення специфічного змісту навчального матеріалу, що характеризується можливістю його екстраполяції на майбутню сферу діяльності. Цей принцип визначає систему вимог до відбору навчального матеріалу на рівні побудови технологічних конструктів з позиції історичного і прогностичного аспектів генезису цього матеріалу. В навчальному матеріалі поряд із загальним має бути представлений специфічний і водночас актуальний для професійної діяльності зміст.

Принцип орієнтації спрямований на технологічне розгортання навчального матеріалу у вигляді певних етапів, що передбачають програмовану діяльність викладачів і студентів. Цей принцип лежить в основі системи вимог до особливостей організації навчального матеріалу під час побудови технологій взаємодії викладачів і студентів, конструктивної діяльності викладача з побудови освітнього процесу і варіативних умов його модифікації. Навчальний матеріал має бути представлений у формі навчальних дій, що передбачаються з метою отримання прогнозованого результату.

Принцип актуалізації орієнтує на організацію діяльності студентів з засвоєння навчального матеріалу у вигляді нормативних способів актуальних навчальних і потенційних форм професійної діяльності. Цей принцип передбачає конструювання системи вимог до організації навчальної діяльності студентів із засвоєння репродуктивного змісту соціального досвіду за допомогою опанування зразка, запропонованого ззовні. Іншими словами, відбувається процес, в основі якого відтворення студентами-майбутніми фахівцями відомих форм і способів діяльності за допомогою використання традиційних технологій.

Принцип самоактуалізації спрямований на організацію навчальної діяльності студентів з самостійного освоєння прогностичних способів діяльності, що відображає увагу до розвитку сфер особистості, особливо значущих для професійної діяльності і саморозвитку суб'єкта в навчанні.

Реалізація такої системи вимог до освітнього процесу в медичному коледжі є засобом організації самостійної навчальної діяльності студентів, результати якої відрізняються осмисленим характером, прийняттям їх на суб'єктивно-особистісному рівні. Технологічні прийоми організації діяльності студентів з розвитку рефлексії в навчанні зводяться до правил і вимог самоуправління і самооцінки результатів діяльності, включаючи процесуальну і результативну структури.

Література

1. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер. – СПб.: «Академический проект», 2000. – 254 с.
2. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. / І. Д. Бех. – Київ : Академвидав, 2012. – 256 с.
3. Братаніч Б. В. Самоактуалізація особистості та освіта / Б.В. Ільченко, І. Г.Братаніч // ФПО.– 2011.– № 2.– С. 13-20.
4. Вербицкий А. А. Вопросы генезиса и саморегуляции познавательной и профессиональной деятельности / А. А. Вербицкий // Новые исследования в психологии. – М.: Педагогика, 1977. – С. 19-24.
5. Галузяк В.М. Суб'єктність як професійно важлива якість педагога / В.М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 18. – Вінниця, 2006. – С. 212-216.
6. Галузяк В. М. Сутнісні ознаки суб'єктності особистості / В. М. Галузяк // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки : Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – №6 (30). – Ч 1. – С. 262-267.
7. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А.Маслоу; под. общ. ред. Г. А. Балла.– М.: Смысл, 1999.– 423 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – Издательство: Питер, 2002. – 720 с.
9. Фофанова Г. А. Самость как проблемная область психологических исследований: Збірник наукових праць Акадeмії післядипломної адукації. Вып.4 / Г.А. Фофанова. – Мінск: АПА. – 2008. – С. 269-279.
10. Юнг К. Г. Нераскрытая самость (настоящее и будущее) // Юнг К. Г. Синхроничность / К. Г. Юнг: Пер. с англ. – М.: Рефл-бук; Киев: Ваклер, 1997. – С.53–120.